

УДК: 947.7(477.87)

Є.Є. ЗАН

РОЛЬ ЗАКАРПАТТЯ ЯК ВАЖЛИВОГО ОСЕРЕДКУ РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УГОРСЬКОГО НАРОДУ ПІД ПРОВОДОМ ФЕРЕНЦА ІІ РАКОЦІ

Зан Євгеній Євгенійович – аспірант кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин, спеціальність Всесвітня історія, Закарпатський державний університет (м.Ужгород)

У статті висвітлюються події, що відбувалися в XVII-поч.XVIII століть на території Закарпаття. Автор описує передумови, причини та перебіг повстання, аналізує роль Закарпаття у розгортанні повстанського руху під проводом Ференца Ракоці ІІ.

Ключові слова: Ференц ІІ Ракоці, Закарпаття, шляхта, селяни, Габсбурги.

Zan E.E. Rоль Закарпаття как важной ячейки развертывания национально-освободительной борьбы венгерского народа под руководством Ференца ІІ Ракоци

В статье освещаются события, которые происходили в XVII-нач.XVIII веков на территории Закарпаття. Автор описывает предпосылки, причины и ход восстания, анализирует роль Закарпаття в разворачивании повстанческого движения под руководством Ференца ІІ Ракоци.

Ключевые слова: Ференц ІІ Ракоци, Закарпатье, шляхта, крестьяне, Габсбурги.

Zan E.E. The transcarpathian role as the main focus of development of the national liberation struggle of hungarian people under the Francis ІІ Rákóczi leadership

This article lights up events that occurred in Transcarpathia at the XVII-beg. of the XVIII century. An author describes the prerequisites, the reasons and the course of the uprising, analyzes the place of Transcarpathia in the spread of the rebel movement led by Ferenc ІІ Rákóczi.

Keywords: Ferenc Rákóczi ІІ, Transcarpathia, gentry, farmers, Habsburgs.

Постановка проблеми. Протягом останніх трьох сторіч з-поміж усіх європейських країн Угорщина стабільно демонструвала чи не найуспішніший поступ до національного суверенітету. Початком цієї боротьби вважають антигабсбурзьке повстання угорської знаті, яке в 1703–1711 роках очолив трансільванський князь Ференц ІІ Ракоці – постать, котра нині разом із Лайошем Кошутом та Імре Надєм є знаковим символом угорського патріотизму. Його боротьба з імперією завершилася поразкою, як і повстання Мазепа. Але ця нещаслива боротьба зрештою привела до здобуття незалежності. Й тепер Ракоці – герой для всіх угорців.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільший інтерес тема ролі Закарпаття у національно-визвольній боротьбі угорського народу під проводом Ференца ІІ Ракоці викликає, передусім, в закарпатських дослідників. Так, Годьмаш П., Годьмаш С. у своїй праці аналізують історичні постаті провідників повстання [1]. В той же час такі науковці, як Ігнат А.М., Пачовський В., Шандор В. концентрують свою увагу, здебільшого, на чинниках, що спричинили повстання на території Закарпаття [4, 7, 8]. В українській історичній нуці та деяких угорських джерелах знаходимо здебільшого загальний опис національно-визвольної війни угорського народу 1703-1711 рр. [2, 3, 5, 6].

Метою дослідження є висвітлення ролі Закарпаття та закарпатців у повстанні угорського народу під проводом Ференца ІІ Ракоці проти Габсбурзької монархії в 1703-1711 рр. Автор ставить завдання: проаналізувати вплив населення Закарпаття на причини, чинники, хід подій та наслідки повстання.

Виклад основного матеріалу. Навесні 1703 року склалися сприятливі умови для загально-

го виступу народів Угорщини проти австрійського гніту. Незадоволення пануванням Габсбургів зростало повсюдно, але в Закарпатті воно особливо було тяжким. Антитурецькими війнами австрійська армія завдала багато шкоди. Крім того, саме в цей період загострилася боротьба за іспанську спадщину між Австрією та Францією, і основні військові сили Габсбургів були направлені на південь Європи проти французів [1; с. 58].

На місцях, у тому числі і в Закарпатті, почали діяти вербувальники, які формували нові військові частини. Насильне забирання молоді в армію, яка повинна була відстоювати інтереси Австрії, викликало нове невдоволення мас. До того ж, певна частина вербувальників, незадоволена централізаторською політикою Габсбургів направляла новобранців не в регулярні війська, а в ліси, в місця зростання народного гніву. Так почали формуватися основні вогнища визвольної боротьби, армія незадоволених [5; с.122].

Поштовхом до загального виступу стали події в Березькому комітаті, де незадоволених очолив відважний селянський ватажок, учасник повстання 1697-1698 років Томаш Есе. Ядро повстанського загону становили селяни з с. Вари Берегівського району і Тарпи (сучасна Угорщина). До них приєдналися загони з Мукачівщини на чолі з Михайлом Папом та Альбертом Кішем. Серед керівників повстанців були Ласло Біге, Янош Мойш та ін. Повстання швидко охопило сусідні села – Виллок, Беню, Мужієво. Незабаром у руках повстанців опинилося і м. Берегове, населення якого радо вітало куруців. Протягом кількох тижнів хвиля селянських і міських повстань охопила не лише все Закарпаття, але й Східну Словаччину, Північну Угорщину і Трансільванію [2; с.43-44]. Повстанці

© Є.Є. Зан, 2013

нападали на маєтки магнатів і дворян, на монастирі і костьоли, розправлялися з австрійськими чиновниками. Селянські повстання в Закарпатті стали вихідним моментом антигабсбурзької війни 1703-1711 років в Угорщині.

Переростання антифеодальних повстань у Закарпатті та в сусідніх районах Північної Угорщини і Східної Словаччини у визвольну боротьбу всього угорського народу зумовлювалося тим, що саме тут найбільше відчувалися посилення феодально-кріпосницького гніту, свавілля віденських властей, які проводили жорстоку централізаторську політику, насильне запровадження унії та пов'язані з ними релігійні й національні угиски русинів, переслідування угорського населення Північної Угорщини і Трансильванії, що переходило на бік протестантів і т. п. Крім того, ці райони були віддалені від Відня, знаходилися недалеко від Польщі, з якої одержували допомогу, і брали участь в антигабсбурзьких повстаннях, очолюваних Трансильванією.

Членам делегації, яку очолював Т. Есе, Ракоці подарував прапори, на шовковому полотнищі яких золотими літерами було викарбувано «З Богом, за Батьківщину і свободу» [3; с.197]. Різні соціальні групи, що брали участь у повстанні, сприйняли гасло по-різному. Дворянство розуміло його як завоювання свободи і створення незалежної Угорщини. Народні маси вбачали в ньому втілення своїх помислів: звільнення і від феодального гніту, і від іноземної неволі. Спочатку прапори підняли в центрах сіл Вари і Тарпа, де почалося повстання. Після взяття Берегова прапор було піднято над центральною площею.

Усього в рядах повстанців на кінець травня 1703 року нараховувалося близько шести тисяч чоловік, у тому числі озброєних було не більше восьмисот. Решта – селянські повстанці, за зброю яких слугували коси, вила, сокири, лопати тощо. Угорський історик XIX ст. І. Ачаді, оцінюючи події тих часів, писав, що «бідняки, безземельні селяни почали цю самовіддану боротьбу за свободу не лише проти Габсбургів, але, власне, проти землевласників» [4; с.12].

На початку червня 1703 року повстанська армія на чолі з Т. Есе зібралася біля с. Довге Угочанського комітату, де сподівалася зустріти князя Ференца II Ракоці. Проте 7 червня повстанців тут наздогнало дворянське ополчення на чолі з Шандором Карої. Зненацька, темної ночі, коли повстанці не чекали, озброєні до зубів ополченці напали на їхній табір. Розпочався кривавий бій. Сили були нерівними. Шандор Карої святкував перемогу. На полі бою залишилися сотні полеглих повстанців. На їх честь у 1902 році населення Довгого і навколишніх сіл спорудило пам'ятник [3; с.268].

Всередині червня 1703 року в Закарпаття прибув Ференц II Ракоці, що послужило поштовхом до нових селянських виступів. З різних куточків Закарпаття до Ракоці прибували повстанці. Лише в с. Завадка на його бік стало понад 500 селян з верховинських сіл. Чим далі просувалася армія на чолі з Ракоці, тим більше приєднувалося повстанців з русинських сіл: із Жнятина – 23 чоловіка, Страбичова – 28, Великих Лучок – 29, Петрова – 16, Ді-

вичного – 31, Бекені – 28, Вилока – 52, Пістрялова – 10, Великих Ком'ят – 26, Шаланок – 20, Матієва – 32, із Вар – 61 чоловік і т. п. З сіл Мукачівської Домінії в армію вступило близько 600 чоловік, а з 55 сіл Угочанського комітату – 659 чоловік. Це дало підстави Ференцу Ракоці II назвати русинів (українців Закарпаття) «найвірнішим народом».

Активізації боротьби сприяло те, що Ракоці, повернувшись в Закарпаття, поширив ряд звернень до населення, у яких викривав криваві дії австрійських чиновників, говорив про тягар податків, високі ціни на товари, про тяжке становище селян і міської бідноти. Але це було на початку війни. Згодом він відійшов від цих позицій.

Армію повстанців поповнив М. Берчені, який прибув з Польщі з загоном досвідчених у боях українських козаків, волохів і поляків, у кількості понад 800 чоловік [4; с.141]. Об'єднавши зусилля, повстанці із с. Завадка рушили до Тиси, де в середині липня 1703 року, біля Вилока, відбувся другий великий бій з ополченцями, на чолі яких стояв Мігаль Кенде. Цього разу перемогли повстанці, очолювані Ференцем II Ракоці. На берегах Тиси хоробро билися як верховинські селяни, які перейшли на бік Ракоці, так і селяни притисянських сіл – русини, угорці, румуни, представники інших національностей. Армія повстанців святкувала перемогу і поповнювалася новими добровольцями. Їх нараховувалося на той час уже понад вісім тисяч. На честь перемоги на березі Тиси споруджено пам'ятник.

Бойові дії передових частин визвольної армії Ференца II Ракоці, в рядах якої було немало селян, міщан і дворян Закарпаття, у 1704 – 1711 роках відбувалися у глибинних районах Угорщини і в Словаччині. Але в Закарпатті боротьба не припинялася. Усі роки війни – це роки активних дій селянських загонів. Участь Закарпаття у визвольній війні угорського народу відзначалася не тільки кількістю солдат, які воювали на фронтах. Закарпаття готувало багато матеріальних ресурсів для боротьби: хліб і одяг, зброю для солдат, будівельні матеріали та майстрів для спорудження укріплень.

Міста Закарпаття, взяті повстанцями, перетворювалися у важливі господарсько-промислові та адміністративні пункти, де вироблялось усе необхідне для війни, розроблялася стратегія і тактика антигабсбурзької боротьби, проходили переговори з дипломатами різних країн, які Ракоці прагнув залучити на свій бік проти Австрії. Закарпаття було не тільки відправним пунктом початку визвольної війни угорського народу, але і його основною базою. Восени 1703 – 1704 років розгорілися бої повстанських мас за оволодіння такими опорними пунктами, як мукачівська, ужгородська та хустська фортеці. Перші спроби оволодіти фортецею в Мукачеві повстанці зробили в середині червня 1703 року, коли взяли курс на Вилок, до Тиси. І порівняно швидко оволоділи містом, оскільки одержали підтримку з боку населення. Щоправда, незабаром лабанці на чолі з В. Монтекуолі повернулися, вигнали війська Ракоці і вчинили розправу над населенням. Учасник тих подій на полях рукописного Євангелія Мукачівського монастиря писав, що ав-

стрійці «много людей постинали», особливо простаків, тобто трудящих, а далі «пограбували мукачівську та росвиговську церкви».

У листопаді 1703 року повстанці на чолі з дворянином Іштваном Майошем повторно визволили місто і обложили фортецю, за стінами якої знаходилося близько 600 лабанців. Облога продовжувалася три місяці. Повстанці кілька разів штурмували укріплення замку. Особливо відзначилися куруци із сіл Ракошин, Великі Лучки, Чинадієво, Давидково, Пістрялово, Копинівці, Лохово тощо. 15 лютого 1704 року гарнізон капітулював. Мукачево перетворилося на важливий опорний пункт визвольної війни угорського народу, жителі якого особисто брали участь у боях і матеріально сприяли успіхам у боротьбі. Мукачівський замок став однією з резиденцій керівника боротьби Ференца Ракоці II, де він приймав іноземних послів, керівників повстанських загонів і т. п. У Мукачеві був великий пороховий завод, який працював на армію. Тут Ракоці заснував у 1705 році великий монетний двір. Спочатку карбували мідні гроші з позначкою «Castrum Munkacs» - фортеця Мукачево, а з 1710 року – срібні, золоті та ювілейні.

Активно розгорталася бої на Мараморощині, де повстанців очолювали І. Пинтя, І. Пискливий, Ф. Бойко та В. Микуляк. Розправившись з дворянством та австрійськими чиновниками в районах Ясіня і Рахова, вони направилися в Солотвино, Тячів, Хуст. Керівник боротьби Ференц Ракоці II високо цінував захоплення Солотвина, де видобувалася сіль. Він призначив спеціальних інспекторів, які встановили контроль над видобутком солі і вивезенням її в Угорщину. Це приносило значні прибутки повстанцям, і Ракоці вимагав збільшення видобутку солі. У боротьбі за Тячів відзначився загін чисельністю 250 чоловік, серед яких був і житель міста Іван Теричук. На суді він зізнався, що опришки нападали на «тячівських панів» і забирали все, що могли понести з собою в Бескиди. Трудяще населення гаряче вітало куруців. У 1705 році понад 100 чоловік влилося в армію повстанців, а пізніше 45 рекрутів, яким заплатили за службу, озброїли і відправили в армію Ракоці. Серед активних учасників боротьби були І. Федор, С. Дебрецені, М. Банка, А. Косов, М. Надь та ін. Місто було в руках повстанців до літа 1711 року.

Улітку 1703 року повстанці на чолі з І. Пинтею напали на Хуст. На їх бік перейшли не тільки населення міста, але й гарнізон фортеці. Повстанці убили коменданта Етьєна і відчинили двері куруцям. До їх рук потрапило багато зброї та різних боєприпасів. Це дозволило краще озброїти повстанців. Після капітуляції хустської фортеці на бік куруців перейшло близько чотирьох тисяч піхотинців та 800 кінників з різних сіл і містечок Марамороського та Угочанського комітатів. З Хуста в ряди борців вступили 33 чоловіка. Десятки їх прийшли з таких сіл, як Вишково, Буштино, Велятино, Іза, Великі Ком'яти, Королево тощо. Приєдналися до повстанців і жителі Севлюша[6; с. 40].

Про значення Хуста в розвитку визвольної боротьби свідчить той факт, що у 1709 році прихильники Ференца II Ракоці провели тут загально-

трансільванський сейм. Полум'я антифеодальної та антиавстрійської боротьби не згасало і в західних районах Закарпаття, активно діяла селянська біднота Перечинщини та Березнянщини на чолі з опришківськими отаманами І. Бецою, Я. Вайдою, В. Довбеєм, Ю. Галаєм, О. Пастеляком, Ф. Ганчком. Основну масу повстанських загонів становили жителі таких великих сіл, як Середне, Коритняни, Велика Добронь, Кам'яниця, Тур'ї-Ремети, Дубриничі, Великий Березний, Кострино, Чорноголова, Люта, Волосянка, Ужок та ін. Повстанці нападали на маєтки дворян та ішпана М. Берчені, який, як відомо, був одним з керівників визвольної боротьби.

Допомогу повсталим подавали жителі Ужгорода: одні вступали в ряди бійців, інші виготовляли зброю, споруджували укріплення. Жінки доглядали поранених, приносили їжу і теплий одяг бійцям, оскільки зима 1703 – 1704 років видалася суворою.

Після тривалих і кровопролитних боїв 26 лютого 1704 року фортеця капітулювала. Умови капітуляції затвердив особисто Ференц II Ракоці. Місто перейшло до рук повстанців. Командуючим гарнізоном було призначено селянського ватажка І. Бецу, а єпископом Мукачівсько-Ужгородської єпархії – прихильника Ракоці Петра Камінського, на якого часто покладалися і важливі дипломатичні місії.

Серед найбільш визначних подій того часу був приїзд у липні 1707 року послів Росії на чолі з Давидом Корбе і Польці – Михайлом Волинським. Прибуття послів радісно вітали жителі Ужгорода, дзвонили дзвони в церквах, з фортеці лунали постріли урочистих салютів, населення виходило на вулиці, щоб привітати шановних гостей. Усі сподівалися на допомогу Російської держави у боротьбі проти Габсбургів [7; с. 80].

Переговори проходили успішно. Ракоці, однак, не поспішав давати відповіді на пропозицію Петра I стати польським королем, оскільки побоювався Франції і Швеції, з якими мав зв'язки, а цар Росії не висловлювався до кінця щодо форм допомоги Угорщині, маючи свої міркування.

Для проходження переговорів Ракоці направив до царя свого дипломата Шандора Ненецького. Через деякий час Д. Корбе знову прибув до Ужгорода і переговори продовжилися, участь у яких взяли також ужгородський ішпан М. Берчені, соратник керівника повстанців П. Радаї, Ф. Клобушинський та Ш. Ненецький. Секретар Ракоці Гашпар Беніцкі свідчить, що і Ракоці, і Берчені надавали перевагу великого значення, розуміли їх важливість. На урочистому обіді з нагоди успішного закінчення переговорів була присутня вся придворна знать. Ференц II Ракоці особисто пильнував за Д. Корбе – дипломатом великої Росії[4; с.39].

Згідно з домовленістю, у серпні 1707 року до Росії відправилось посольство Ференца II Ракоці у кількості 50 чоловік, яке очолював М. Берчені. Договір був підписаний у Варшаві 15 вересня 1707 року. Він став основою російсько-угорських відносин на 1707 – 1711 роки, які позитивно впливали на хід політичного життя і на воєнні дії куруців. У

справу укладання вигідного для Ференца II Ракоці договору з Петром I значний вклад вніс власник Ужгорода М. Берчені. Сприяла тому і та дружня атмосфера, яку створювали жителі Ужгорода і Мукачеве, де одночасно перебували послы, а також все населення Закарпаття, яке знало про переговори і вітало їх. Незважаючи на укладені угоди, зростання міжнародного авторитету Ференца Ракоці II, становище як на фронтах визвольної боротьби, що охопили західні регіони країни, так і всередині її погіршувалося.

У 1708 – 1711 роках хвиля боротьби народних мас йшла на спад, армія Ференца Ракоці II зазнавала поразок. Погіршувалося становище і в Закарпатті. Ситуація як у Закарпатті, так і в Угорщині погіршувалася ще й тим, що в 1708 році, у зв'язку із змінами у ході боротьби за іспанську спадщину (Франція зазнавала невдач), уряд Австрії міг перекинути в Угорщину значні збройні сили. Ряд військових формувань з'явилися в Словаччині і в За-

карпатті й почали придушувати боротьбу народних мас. До того ж, Угорщину охопила чума. Лише в 1708 році, під час епідемії, від заразної хвороби загинуло близько 400 тисяч чоловік, на фронтах втрати становили близько 80 тисяч чоловік. В армії повстанців залишалось не більше 30 тисяч бійців [8; с. 56].

Висновки. 20 травня 1711 року останні рештки армії куруців Ференца II Ракоці склали зброю. Жителі Закарпаття і після Сатмарського миру зброї не склали. Найбільш відчайдушний опір австрійським військам чинили Ужгород, Мукачєво і Хуст. Спочатку вороги змусили капітулювати оборонців Ужгородської фортеці, а Мукачєвська фортеця капітулювала лише 24 червня 1711 року. Повна влада над Мараморощиною була встановлена лише влітку 1711 року. Так безславно закінчилася визвольна війна угорського народу 1703 – 1711 років, вихідним моментом і важливим фактором розгортання якої було Закарпаття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Годьмаш П., Годьмаш С. Історія республіки Підкарпатська Русь. – Ужгород. ВАТ «Патент», 2008. – С. 58.
2. Гомонай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття. – Ужгород: Закарпаття, 1992. – С. 43-44.
3. История Венгрии. – Т. II. – М.: Наука, 1972. – С. 197-268.
4. Ігнат А.М. Конспект лекцій із спецкурсу «Історичне краєзнавство». – Ужгород. 1971. – С. 12-141.
5. Нариси історії Закарпаття. Том I (з найдавніших часів до 1918 року).- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. – С. 122.
6. Олашин А.В. Історія Закарпаття: навчальний посібник для середньої школи: Київ, ПЦ «Дельфін», 1997. – С. 40.
7. Пачовський В. Срібна земля. Тисячоліття Карпатської України: історичний нарис. – Ужгород: Дзвін, 1993. – С. 42-85.
8. Шандор В. Закарпаття. Історично-правний нарис від IX ст. до 1920. – Нью-Йорк, Карпатський Союз, Інк., 1992. – С. 56.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013